

Թեամբ մի քանի տաճիկ սպաների, զարդարած կարմիր լաթերով: Կարսի հայ կոմունիստներն էին դրանք. պատում էին հանրակացարանները և իրենց թշնամիներին մատնում տաճիկներին: Յեղկոմների անդամներ էին: Այնպէս էին հաւատացրել սրանց տաճիկ սպաները, որ իբր թէ Կարսը պիտի յանձնեն բոլշևիկեան իշխանութեան: Եւ ամէն կերպ փայփայում էին կոմունիստ տաղանքներին. փոխարէնը սրանք մատնութիւններ էի անում և ցոյց տալիս պահեստների տեղերը և անհրաժեշտ տեղեկութիւններ էին տալիս հայ զօրքի և երկրի վերաբերեալ»:

Իսկ Բագուի հայերէն «Կոմունիստ»-ը (№ 42) հետեւեալ ձևով է նկարագրում թիւրքերի ընթացքը Կարսում.

«Հոկտ. 30-ին տաճիկեան զօրքերի առաջապահ մասերը չհանդիպելով ոչ մի դիմադրութեան հայկական զօրամասերի կողմից՝ դրաւեցին Կարսը: Մինչև թիւրքական զօրքերի մտնելը, հայկական զօրքերը խորը համոզւած էին, որ Կարսի վրա յարձակող զօրքերը բոլշևիկներն են, որի պատճառով և նրանք դիմադրութիւն ցոյց չտւին տաճիկներին: Այդպիսի կարծիքի էր և Կարս քաղաքի աշխատաւոր ժողովուրդը, որը բացարձակապէս համոզւած էր, որ կարմիր դրօշակի տակ, յարձակում է կարմիր Տաճկաստանի յեղափոխական բանակը: Բայց քաղաք թափւած այդ զօրքերը չինայեցին ո՛չ կանանց, ո՛չ երեխաներին և ո՛չ էլ ծերերին: Հինգ օրւայ ընթացքին արիւն-ուռւտ զինուորները և քիւրդերը խաղաղ ժողովրդի գլխին գործադրեցին իրենց բոլոր դադանութիւնները, որոնք վեր են մարդու երեւակայութիւնից: Սպանում էին բացառապէս հայերին: Թալանում էին ամենքին անխտիր:

Չէին խնայում նոյնիսկ կոմունիստներին, որոնք իրենց կոմունիստ լինելը ապացուցանող վկայականներ էին ներկայացնում: Տաճկական դադանութիւններին զոհ գնացին Կարսում միմիայն 6,000 հայեր:

Սարսափելի կոտորածներին յաջորդեցին խմբական ձերբակալութիւններ հայերի մէջ: Ոտքից դլուխ մերկացնելով նրանց հարկւրներով ուղարկում էին Կարին և Սարըղամիշ աշխատելու: Ուղարկւածները ցրտահար էին լինում և մեռնում քաղցից ու տանջանքից:

Միևնոյն ժամանակ սկսւել էր թուրք դադթականների շարժումը դէպի Կարսի շրջանը: Տեսնողները սարսափով պատմում էին, թէ ինչպէս բազմահազար ամբոխը՝ ծերեր, կանայք, երեխաներ այդ ցրտին շարժւում էին դէպի Սարըղամիշ ու Կարս օր առաջ տեղաւորւելու փախած հայերի գիւղերում և տներում:

Կարսի շրջանը դատարկւած էր արդէն հայերից. Կարս քաղաքը նոյնպէս: Քեմալականների համար ստեղծւել էր հնարաւորութիւն իրենց ծրագրի մի մասը իրագործելու: Տաճկական հրամանատարութիւնը աշխատում էր Կարսի շրջանը թրջացնել, որպէսզի հին կառավարութեան հետ կնքած պայմանի համաձայն, կազմւելիք հանրաքւէն յօգուտ իրեն մնուի, իսկ առաջին խորհրդաժողովին կարենայ յայտարարել, որ Կարսի շրջանը թրջարնակ է»:

Կարսի գրաւման յաջորդ օրը, Քեաղիմ Կարաբեքիրը մի կոչ ուղղեց քաղաքի և շրջանի հայ ազգաբնակիւթեան, որի մէջ պատերազմի ամբողջ պատասխանատուութիւնը բարդում էր «դաշնակները» վրա և իրեն ներկայացնում էր իբրև ջրիստոնէութեան սլաշտպան. ապա պահանջում էր, որ իշխանութեան յանձնեն հայերի մօտ գտնւող զէնքն ու ռազմամթերքը, սպաներին և «ամէն տեսակ գործակալներին ու լրտեսներին»: